

RESUMO

Dende logo sería imperdoable que nunha publicación como é a revista CORGA non fixeramos referencia ou aparecera algún traballo relativo ás pontes, e máis concretamente as pontes do Corgo, cando o propio logotipo do CEC (Centro de Estudos do Corgo), ten de fondo a silueta, os trazos dunha ponte. Así mesmo, na portada da primeira edición da CORGA do ano 2010 aparece a foto dunha das pontes do Corgo, a ponte de Galiñeiros.

Por outra banda o concello do Corgo, cruzado por tantos ríos, mantén unha ligazón histórica coa auga, tanto pola súa localización físico-xeográfica como pola súa evolución histórica, ligado ao enraizamento etimolóxico-toponímico. Así pasou de formar parte do amplo condado de “Flammoso” que evolucionou ao de “Chamoso”, nome precisamente dun dos ríos que atravesa o noso concello, ou o propio nome actual Corgo que tamén está ligado a auga, (corgo-corga) e de aí tamén o nome da revista CORGA; incluso o actual escudo do concello está atravesado polo trazado dun río; en fin son moitas as referencias e motivos polo que o Corgo está ligado á auga dos seus ríos, sendo pois de xustiza facer unha referencia ás pontes de características máis singulares existentes nos noso territorio.

Corgo: torrenteira, corga, rego de condución de auga. Do latín *corrugu*: canle de auga

Corga: Depresión profunda pola que baixa un torrente ou curso de auga ocasional.

PALABRAS CLAVE

Medieval, camiño, río, ponte, calzada, arco, pedra.

1. INTRODUCCIÓN

Neste traballo que presento para a súa publicación na revista CORGA nº 4, pretendo facer unha primeira aproximación de forma sinxela e simple a unhas poucas pontes do Corgo, (que non a todas as existentes sobre os nosos ríos e regatos, algunhas delas moi interesantes e non de menor importancia etnográfica), que dende o punto de vista histórico se poden considerar de maior

Casanova Sánchez, X. Enrique

Axente facultativo midioambiental da Consellería de Medio Rural e Mariño

transcendencia ou relevancia, intento visualizar e dar a coñecer parte do noso patrimonio histórico-etnográfico e evidentemente cultural.

As pontes cos seus camiños, o seu contorno natural, as distintas edificacións próximas (muíños, ferrerías, mazos, etc.) constitúen o outro patrimonio esquecido.

Non se trata pois, de facer unha disertación de todos os elementos e circunstancias que conflúen ao redor deste tipo de infraestruturas, deixando a porta aberta e animando a que se presenten futuros traballos que aprofunden sobre temas tan interesantes como poden ser técnicas construtivas da época, cronoloxía, estratexias de localización, formas de financiamento para levantar estas construcións etc.

As pontes xustifícanse sempre en relación o camiño que por ela pasaba; a historia da ponte e das súas reconstrucións, restauración ou ampliacións posteriores só se pode explicarse conxuntamente coa historia do camiño. Salvando a época romana, podemos observar como se superpoñen a rede moderna de estradas cos trazados antigos medievais, fenómeno este que tamén se dá, como veremos máis adiante, no noso concello.

Polo que respecta á orixe das pontes históricas do Corgo, e ás que aquí se fai referencia, hai que aclarar que posiblemente ningunha delas sexa romana, desmitificando así a crenza popular ao identificaren o antigo, consistente, pétreo, construído para a eternidade con romano.

A ponte romana diferenciase dunha medieval dende o punto de vista, funcional, formal e construtivo; e así podemos observar algunhas diferenzas ben significativas. As pontes romanas necesitaban unha anchura considerable uns 4,50 m. de media entre parámetros para facilitar o paso das lexións a pé cos seus grandes enxeños de artillería, e para favorecer a cómoda circulación

dos pesados carros de transporte de catro rodas tirados por dez animais; mentres as pontes medievais non superan de media os 2,50 m. de espazo útil na calzada, espazo suficiente para que se puideran cruzar dous xinetes a cabalo (camiños de ferradura).

Dende o punto de vista formal nas pontes romanas galegas atopamos o arco de medio punto que tamén aparece nas primeiras medievais, sendo a partir do século XIII cando se xeneraliza a bóveda oxival por influxo da arquitectura gótica. A bóveda oxival transmite unha idea de verticalidade na ponte medieval e de dominio sobre as augas do río así como un comportamento moi resistente aumentando a luz e salva a canle de moitos ríos cun só van. Deste xeito nas pontes medievais a elevación das bóvedas centrais na súa clave ou cumio obrigaba a adoptar un alzado en dobre vertente, co característico alombado, mentres nas romanas buscábase no posible unha rasante horizontal. Pódese afirmar tamén que nas pontes medievais os arrinques da bóvedas tenden a situarse a nivel das augas en estiaxe, mentres que nas romanas se aproximan o das cheas ou riadas ordinarias.

Respecto do material a utilizar obsérvase que nas romanas escollen mellor material pétreo para a cantería, un tamaño maior dos perpiaños dos piares, tímpanos e bóvedas. Pola contra nas medievais atopamos material de peor calidade, doelas máis pequenas ao confiaren en parte a estabilidade da bóveda ao uso de morteiro de unión.

Superada a idade media as pontes construídas nos séculos XVI, XVII ou XVIII, manteñen unha continuidade formal e construtiva coas medievais, abandonando a bóveda oxival, buscando outra vez a horizontalidade, para adaptalas a unha nova realidade de transporte e intercambios comerciais, utilizando morteiros de mellor calidade e perpiaños de máis fina labra.

2. PONTE DE LAGO-LAGUIÑO

Localizada sobre o río Tordea nos límites dos concellos de Lánca e Corgo, próxima ao lugar de Laguiño da parroquia de Abragán.

Ponte de un único ollo, cun arco de medio punto construída con material de cantería granítica de

Ponte de Lago-laguiño

pezas moi ben labradas de simetría rectangular, cuns piares moi consistentes transmitindo unha forte sensación de robustez e seguridade. A calzada duns 3,30m. de anchura mantén o alombamento ou peralte no cumio da bóveda, característico das pontes medievais, e no firme desta aínda se aprecian os croios e cantos compactados que probablemente foran os utilizados orixinalmente, dado que o firme da calzada non sufriu graves alteracións. Non así outros elementos como os peitorís que na actualidade son de cemento, ou o seu contorno que se atopa gravemente alterado, principalmente o camiño de acceso.

Podemos dicir que, en xeral, mantén un bo estado de conservación aínda que a mato invade gran parte da súa estrutura.

Esta ponte está ligada a unha variante do Camiño Francés, posteriormente Camiño Real, que derivaba no Padornelo cara a Lugo, pasando no noso concello tamén pola ponte de Anseán.

3. PONTE DA TORRE DE ANSEÁN

Situada próxima ao lugar da Torre da parroquia de Anseán sobre o rego das Lavadoiras, augas abaixo colle o nome de Mazandán.

Ponte de características e aspecto moi rústico, posiblemente de orixe altomedieval, cun único ollo e arco de medio punto, construída en cantería de lousa. O petríl de augas abaixo, o único que conserva parte da súa estrutura orixinal, mantén continuidade e forma parte do muro que circundaba a propiedade da chamada casa da Torre, o que lle confire unha característica singular ademais de lle dar significado a potencialidade e señorío que no seu día supuxo esta propiedade.

Moi deteriorada no seu conxunto e contorno, aprécianse fendas na base, pedras desencaixadas no arco, e a mato e as árbores invaden a súa estrutura. A calzada está alcatranada, incorporada na rede viaria municipal e soporta o paso diario de maquinaria tanto agrícola como forestal de gran

Ponte da Torre Anseán

tonelaxe, o que pon de manifesto a súa gran consistencia construtiva.

Formaba parte do trazado do antigo Camiño Real ao seu paso polo noso concello.

4. PONTE DE GALIÑEIRO

Ponte sobre o río Chamoso, na parroquia de Arxemil, dun único arco de medio punto, construída con pedra granítica ben labrada e de formas simétricas cun aspecto harmonioso consistente e robusto, de características moi similares a ponte de Lago.

O seu estado de conservación pódese considerar aceptable, aínda que a mato invade parte da súa estrutura e as raíces das árbores próximas poden chegar a descalzar algunha das pedras que conforman a base. A calzada deformouse rebai-

xando o seu alombamento característico, ao alcatranala e incorporala á rede viaria municipal.

Ligada ao Camiño Real Lugo-Astorga, está próxima á vía romana XIX, e non moi lonxe hai vestixios antropomórficos concretamente dous sartegos na parroquia de Pedrafita.

5. PONTE VELLA DE GOMEÁN

Situada na parroquia de Gomeán, sobre o río Tordea.

Construída en cantería, dun único ollo en arco de medio punto con grandes doelas ben labradas e simétricas. Porén presenta un aspecto lamentábel de deterioro e abandono polas distintas agresións que sufriu co paso do tempo. Así, a calzada aínda que mantén o alombado característico está reafirmada en formigón, colocáronse varandas

Ponte de Galiñeiros

Ponte Vella de Gomeán

metálicas substituíndo os peitorís orixinais, a súa estrutura está totalmente invadida de mato e as raíces das árbores próximas empezan a crear fendas entre as pedras que sustentan os estribos.

A súa construción adaptouse perfectamente ás características do terreo aproveitando o desnivel en alturas existente entre ambas as dúas marxes. Pola marxe dereita as bases asentan o nivel do río, e sae con distinto nivel, en altura, pola outra marxe entroncando directamente coa traza do camiño ao que lle daba servizo.

Probablemente formaría parte do Camiño Real, aínda que a escasos 250 m. augas arriba, no antigo trazado da N-VI, existe outra ponte de características construtivas similares a ponte do Vao de Laxosa, o que pode inducir á confusión á hora de determinar esta afirmación, tendo en conta, ademais que nas proximidades desta ponte e nas marxes desta estrada, no lugar do Escordel,

atópase un dos dous leguarios existentes no Corgo.

6. PONTE DE NEIRA

Situada no lugar de Ponte de Neira da parroquia de Cela, sobre o río Neira, onde se xuntan e limitan os concellos do Corgo e O Páramo.

Construída probablemente a finais do século XIII, ou principios do XIV, en cantería moi ben labrada, con fortes e potentes contrafortes e estribos, confórmana catro arcos de medio punto con dous ollos iguais de 11,20 de luz, e outros dous de 8 e 7,20 respectivamente.

Ligada a unha variante do Camiño Francés, na idade media era a única vía que comunicaba o Camiño de Santiago con Lugo dende Padornelo. A importancia desta ponte pola súa localización estratéxica nas vías de comunicación da época fai que xa apareza documentada nos mapas antigos

de Galiza como o de F.Fer. Ojea de 1598, ou no “Gallaecia Regnum” de 1600. Tamén existe constancia que no outono de 1468 na visita que os Reis Católicos fixeron a Galiza no seu retorno á corte cara a Triacastela pasaron por esta ponte.

No inverno do 2011, por mor das enchentes, sufriu danos nun dos piares dos arcos centrais que se arranxou correctamente respectando a súa estrutura orixinal.

Actualmente está integrada na rede viaria provincial na estrada Lugo-Páramo, por este motivo a calzada foi totalmente desfigurada aumentando as anchuras e colocando varandas metálicas nas beiras. Polo demais pode dicirse que mantén un estado de conservación aceptable, sendo a ponte de maior envergadura do concello e situada non entorno de gran riqueza paisaxística.

7. PONTE DO VAO

Situada sobre o río Chamoso na parroquia de Laxosa, ponte do século XVIII, construída en cantería con catro arcos de medio punto con ollos iguais de 5,50 m. Os peitorís tamén de pedra moi ben labrada presentan catro pequenas “columnas truncadas” a modo de adorno distribuídas homoxeneamente a cada lado. Tamén se poden observar uns “desaugadoiros” de cantería a modo de chafariz sobresaíndo polos laterais, entre os arcos e o firme da calzada que tiñan como función evitar o asolagamento da calzada.

Esta ponte está ligada ao Camiño Real de acceso a Galiza promovido na época de Carlos III, e moi probablemente o leguario que na actualidade se atopa no cruzamento da estrada de Arxemil ao lugar de Donalbán orixinalmente estivese próximo

Ponte de Neira

a esta ponte, como así o reflicte Javier Gomez Vila no seu traballo titulado “O Camiño Real de acceso a Galicia e a súa pegada nas terras do Corgo” publicado na revista Corga nº 2.

A estrutura, aínda que mantén un estado de conservación aceptable, está totalmente invadida pola mato e as raíces das árbores próximas empezan a introducirse entre as pedras dos estribos que a sustentan.

8. CONCLUSIÓNS

As pontes son a expresión técnica do seu tempo polo reto construtivo que supuxo no seu momento a superación dos obstáculos a salvar.

As pontes antigas por todo o que representan, máis alá da súa propia imaxe técnica, deben formar parte do noso patrimonio histórico-arquitectónico como outro tipo de construcións, e debemos de conservalas aínda que sexan substi-

tuídas por outras novas ou desaparecer a vía a que lle prestaban servizo.

Pontes que se manteñen en pé século tras século inalterables ao paso do tempo aguantando todo tipo de adversidades, non só de tipo natural, para as que foron perfectamente deseñadas, senón, ademais, as agresións sufridas por querermos adaptalas ás realidades modernas; e así observamos como malia seren pensadas para o paso a pé de persoas e cabalerías (camiños de ferradura), soportan na actualidade o tránsito de todo tipo de maquinaria pesada, demostrando a súa robusteza e firmeza.

Nas aquí referenciadas conflúen todas as circunstancias e agresións que contribúen ao deterioro destas construcións: incorporadas á rede viaria para o que foi preciso anhear e alcatranar a calzada, a mato invade as súas estruturas e as raíces das árbores próximas aumentan o risco de

Ponte do Vao

crearen fendas entre as pedras das bases. Os peitorís están desfigurados e aparecen elementos engadidos de formigón, metálicos etc.

É preciso que os poderes públicos se conciencien da necesidade de conservarmos estes elementos de carácter histórico-etnográfico-cultural, tomando as medidas precisas que lles devolvan as pontes, na medida do posible, ao seu estado natural; recuperando no presente parte da nosa historia, conservándoa, deste xeito, para o futuro.

9. BIBLIOGRAFÍA

ALVARADO BLANCO, S., DURÁN FUENTES, M., NÁRDIZ ORTIZ, C.

Pontes Históricas de Galicia. Colexio Oficial de Inxeñeiros de Camiños, Canais e Portos/ Xunta de Galicia. A Coruña, 1991.

GARCÍA FUENTES, M. *El Camino de Acceso a Galicia en el Siglo XVIII*. Deputación Provincial de A Coruña. A Coruña, 1987.

Artigos e documentos:

“EL CAMINO REAL DE ACCESO A GALICIA”, La Voz de Galicia (agosto do 2011).

“A VIA ROMANA NO CONCELLO DO CORGO”, Javier Gómez Vila (Revista Corga nº 1, ano 2010).

“O CAMIÑO REAL DE ACCESO A GALICIA E A SÚA PEGADA NAS TERRAS DO CORGO”, Javier Gómez Vila (Revista Corga, nº2, ano 2011).

DOCUMENTO DE APROBACIÓN INICIAL “PLAN XERAL DE ORDENACIÓN MUNICIPAL DO CORGO”. Antonio De Vega Rodriguez (director equipo redactor).

Marco lexislativo de protección do patrimonio histórico-artístico, construcións de valor etnográfico “enxeñería civil”:

Lei 16/1985, de 25 de xuño, de Patrimonio Histórico Español.

Lei 8/1995, do 30 de outubro, de Patrimonio Cultural de Galicia.

Decreto 62/89 da regulación da actividade Arqueolóxica en Galicia.

Niveis de protección: integral, estrutural e ambiental.

